

Ерик Рејнерт

Глобална економија

(Како су богати постали богати, а сиромашни и даље остају сиромашни)

-Приказ књиге –

Књига на изванредан начин објашњава зашто су привреде у развоју које се неселективно отварају према свету и живи од наде у стране инвеститоре осуђене на вечито сиромаштво, и од колике је важности државна подршка развоју.

Књига покушава да објасни зашто слободно тржиште доводи до тога да људи са истим радним учинком на различитим местима у свету буду награђени толико различито. Зашто возач у Франкфурту има 16 пута већу плату од возача у Нигерији, а раде подједнако ефикасно? Чињеница је да неједнакости расту: 1750. године разлика између богатих и сиромашних земаља била је 2:1, т.ј. те су земље биле дупло богатије, а данас су оне богатије вишеструко. Још 60-тих година водећи економисти су тврдили да ће слободна трговина довести до економског уједначавања у свету, али се то није десило. Постојали су периоди у развоју економске теорије и праксе када се у то чврсто и непоколебљиво веровало, а 90-те прошлог века су пример за то. Таква времена увек су пратили велики друштвени проблеми – очигледно је да се теорије нису заснивале на искуству, него да су биле апстрактне, одвојене од стварности. Зато је неопходан повратак пракси: **морају се напустити препоруке „са стране“ и видети шта стварно доприноси развоју и богаћењу конкретне земље.**

1. Два различита начина размишљања о теорији и стварности

Постоји велики јаз између наизглед једноставних и разумљивих теорија – и теорија које су заиста корисне. **Невероватно је колика је разлика између онога што развијене и богате земље проповедају другима и онога што саме раде. Намећу се теорије које на сопственом тлу никада нису биле примењиване. У случају приче о томе како ће у капиталистичкој тржишној**

привреди сви постати богати суштински се ради о идеолошкој и пропагандној заштити сопствених интереса. Док се другима намећу теорије засноване на апстрактним принципима, код себе у кући примат се даје здравом разуму и искуству. Јер чињеница је да су САД скоро 150 година штитиле своју индустрију док није постала способна да се носи са оним развијенијим. Многи на Западу говоре о постепеном, спонтаном изједначавању цена фактора производње, т.ј. цена радне снаге и капитала у свету, а нико свом детету не би саветовао да се посвети каријери чистачице уместо адвокатури и чека да се плате у те две професије изједначе. Тамо сви добро виде да будући стандард њихове деце итекако зависи од избора делатности којом ће се бавити. Приче о потреби да се „посвете активностима у којима се има компаративна предност“ намењене су другима. Својој деци се дају сасвим другачији савети него оној у Африци. **Слободна трговина, ослоњена на причу о „компаративним предностима, великом броју земаља само нуди могућност да се специјализују за примитивну производњу и сиромаштво.**

Тренутно постоје две врсте економских теорија. Једна се користи када је у питању на пр. Африка: она говори о „невидљивој руци тржишта које све доводи у равнотежу“, заснива се на моделу преузетом из физике, иде одозго (од апстрактних принципа) на доле (ка стварности, којој се у ствари намеће). Друга се користи када се решавају сопствени привредни проблеми: она се заснива на практичном (често вишегенерацијском) искуству, гради се одоздо на горе, полазе од модела организма преузетом из биологије, инсистира на квалитативном разумевању ситуација, а не на искључивом ослањању на бројеве.

У првом случају, не прави се разлика између врста привредних делатности, све су оне наводно равноправне на безличном слободном тржишту и у перспективи пружају једнаке могућности. Онда је ту немогуће да се одређене нације могу специјализовати да буду сиромашне, а прича о уједначавању плата берзанских брокера и чистачица чини се сасвим могућом. Прикрива се могућност да је једини начин да се чистачице приближе брокерима тај да промене професију. **Ту се не схвата ни улога три кључна економска фактора**

1. иновација, могућности да се у свету догоди нешто квалитативно ново, нити се увиђа важност

2. „синергија“ (позитивних ефеката до којих долази услед заједничког и међусобног деловања различитих привредних делатности, јавне сфере и

науке, а само у таквој ситуацији долази до размене знања, појаве иновација, развоја науке, повећања трговине и сл.). Синергијски ефекти су могући само тамо где постоји међудејство *различитих* привредних делатности, никада у срединама које се специјализују само за производњу у једној грани. 2+2 се онда показује већим од 4!). У другом случају се наглашавају управо ови елементи. Зато и поређење са биолошким, а не физичким, моделом, јер се на људском организму много боље виде синергија и комплементарност различитих чинилаца. Апстрактне економске теорије занемарују и значај

3. економије обима, т.ј. чињеницу да фиксни трошкови остају исти без обзира на обим производње и број пружених услуга (авиони на пр. троше исто горива без обзира колико путника превозе). Предузећа остварују ефекте економије обима ако успеју да достигну ниво технологије који омогућава висок удео фиксних трошкова у укупним трошковима и ниво производње на коме се трошкови расподељују на велико број јединица производа или услуга. Тако нешто омогућава онда ниже цене и даје предност у конкурентској борби.

И поред превласти економске теорије неолиберала, у свету постоје и бројни економисти који су **следбеници** такозваног „**Другог канона**“, они који своје ставове заснивају на искуству и „биолошким“ моделима. Сви велики привредни полети у историји догађали су се тамо где су на делу били управо ти модели (у средњевековној Венецији, Холандији и Енглеској, у САД, Немачкој и другде). Ту се јасно указује на чињеницу да је прављење разлике између различитих грана привреде (вредновање) неопходно уколико желимо да разумемо питање неједнаког економског раста. Једноставно, све гране не доприносе расту подједнако. А **апстрактна теорија** говори управо супротно: свет је ту представљен без различитости, разноврсности, трења и конфликта, подразумева се да је ново знање бесплатно и свима доступно, и да стога сви имају једнаке могућности за развој. Превиђају се суштинске разлике које постоје између људи, привредних грана и држава, разлике које се морају одразити на њихову успешност. Као да је свет састављен од истоветних појединаца, као да су сви фактори производње исти и подједнако вредни. Уклоњају се два темељна економска чиниоца: простор (географија) и време (историја). Ова апстрактност и одвојеност од стварности доводи онда до тога да се у стварном свету стално дешавају ствари које су за теорију немогуће.

Економија се не може разумети само коришћењем математичких модела. Ту је потребно прибећи и **методи размивања**, која не користи

квантификацију, нити се може свести на симболе. Ако би човека, на пример, покушали да сагледамо само кроз особине које се могу квантификовати (висину, тежину и сл.), изгубили бисмо из вида неке од његових најважнијих квалитета (дух, емоције, интуицију, на пр.). Слично томе, и знање о економији, ако се сведе само на чиниоце који се могу квантификовати, остаје ограничено. Доносећи закључке о стварности на основу закључака који нужно следе из не сасвим доказивих претпоставки (претпоставки које се узимају здраво за готово), математика је у стању да економију учини аутистичном у односу на реалан свет. Прича о чистој науци која је „вредносно неутрална“ крајње је проблематична и скрива одређене интересе који никако нису општи. Не значи да методу квантификације треба избацити - оне је комплементарна квалитативној методи разумевања. Проблем је што се у случају слабије развијених земаља користи само прва, чиме се лишавамо појмовног апарата који је за разумевање њихових проблема неопходан. Зато данашња владајућа економска теорија и не може (или не жели) да разуме праве разлоге сиромаштва и ефикасне начине њиховог превазилажења.

Потпуно се занемарује удружено деловање горе поменутих темељних фактора (технолошких промена-иновација, економије обима и синергијских ефеката) који су, прожимајући се и подстичући један другог, неопходни за раст. Ту нема место за „капитал духа и воље“, без кога нема ни успеха. И поред ове очигледне истине, главне институције Вашингтонског консензуса – светска банка и Међународни монетарни фонд – остају при својим теоријама и настављају да их намећу сиромашним државама, осуђујући их тако на вечито сиромаштво. Изостављање поменута три фактора у теорији која се жели представити као општеважећа, развијенима не штети, пошто ти фактори у њиховим земљама представљају темељ практичног деловања.

У данашњем свету се, дакле, у складу с тим који се циљеви желе постићи, користе различите економске теорије. Иза наметања одређених модела слабије развијеним земљама стоје интереси моћних. Они се остварују насилним и мирним средствима, иза којих је увек економска и политичка моћ. У тим моделима држава не игра никакву улогу, сав спас ту наводно лежи у тржишту и куповинама/продајама које се на њему одвијају.

Две теорије глобализације. Док амерички економиста Самјуелсон тврди да ће слободна трговина довести до уједначавања цена фактора

производње (капитала и рада), Швеђанин Мирдал тврди да ће она само повећати већ постојеће разлике између богатих и сиромашних замаља. **Једна подвлачи значај размене и трговине, новчаних и финансијских варијабли, друга производње, знања, нових технологија, синергијских ефеката и инфраструктуре. Прва теорија је победила после пада Берлинског зида и од тада су поменути елементи друге из теорије и праксе фактички ишчезли.** Она јесте примењива на односе међу развијеним земљама, али примењена на несиметричне односе развијених и неразвијених, она слабије уводи у „трку ка дну“.

Ове две теорије у ствари полазе од два различита схватања суштине људске природе. Тако се **у првој човек схвата као биће склоно размени, а у другој као створење склоно побољшавању затченог, проналазаштву и новим достигнућима. У првој (на пример код Адама Смита) нову технологију ствара „невидљива рука тржишта“, у други она је резултат интервенције које утичу на слободан ток ствари.**

Занимљиво је да се **теорије сличне овој** која је данас владајућа јављају периодично током историје и да се од свих њих на крају одустајало:

1. **Физиократска економска теорија** у Француској 18. века производном граном је сматрала само пољопривреду, при чему је губила из вида да је присуство занатлија и фабричких радника у градовима услов постојања тржишта, а самим тим и богатства за сељаке. Шта би било од САД да су по саветима Енглеза остали само на пољопривреди? Њихово опредељење за индустрију довело је до брзог и трајног раста њиховог стандарда, што би иначе било немогуће. Били би једноставно присиљени да у недостатку домаћег тржишта своје производе продају на светском тржишту, где би сељаци из сиромашних земаља стално спуштали њихову цену.

2. **Либерална економска теорија** у Енглеској 19. века – довела је до социјалних немира и морала да се повуче у корист постепеног увођења државе благостања. Она је примењивана у односу на мање развијене и посебно колоније, којима буквално није дозвољавано да граде индустрију. Још је Немац Лист критиковао либерале и тврдио да слобода трговине мора да се уводи постепено и систематски, иначе ће сиромашне државе учинити још сиромашнијим. Његова теорија по којој је прво нужно индустријализовати се, па тек онда отворити сасвим границе, превладала је како у Немачкој, тако и у САД, Аустралији, Новом Зеланду, Норвешкој и другде, доносећи развој и велики просперитет. Све те земље увеле су

заштитне царине и своју индустрију штитиле до тренутка када је она ојачала толико да је могла да издржи међународну конкуренцију (царине на челик у САД – данас перјаници неолиберализма - ишле су некада и до 100%!)). Ако индустријама тих земаља заштита није потребна данас, у прошлости им је била неопходна.

3. Деведесетих година 20. века, као последица ирационалног и безграничног оптимизма утемељеног на новој технолошкој револуцији доживели смо процват **неолибералне економске теорије**. Оно што се раније звало „слободном трговином“, данас се додуше назива „глобализацијом“. Ту се заборавља да родно место нове технолошке револуције - Силиконску долину – није створила слободна трговина, него развој технологије. Заборавља се на велики број земаља које су због неолибералне теорије и праксе буквално осиромашиле (Перу, Монголија и др.). **На делу је посебна врста неоколонијализма у коме се сада не голом силом, него много перфидније, таквим земљама индустријализација једноставно забрањује.** Тако настају исте привредне структуре као у доба колонијализма. **Често развијене државе присиљавају мање развијене да купују чак и њихове субвенционисане пољопривредне производе, чиме додатно уништавају домаћу производњу. Све се покрива реториком о људским правима и бољем животу у будућности.** Неразвијенима се помаже на хуманитарном плану како би превазишли стање које је, у ствари, директна оследица претходног погубног економског деловања «хуманитараца». «Миленијумски циљеви» УН (пијаћа вода и лекови за све, и слично) типичан су пример третмана који уместо да лечи болесту, гледа само да ублажи болове. Економија развоја замењује се палијативном економијом. **Заборавља се да забрана пружања помоћи одређеним сегментима привреде у неразвијеним земљама, представља политику супротну оној која је створила богатство данас водећих земаља света.**

2. Како су богате земље постале богате

Услед сталног раскорака између броја становника и расположивих ресурса, већина људи је кроз историју живела у условима сиромаштва. Богатство се тада стицало углавном на рачун других, од којих је узимано. („Добитак за једног увек је губитак за другог“ и „Не могу сви бити срећни истовремено“).

Прва радикална промена догодила се у пракси **италијанских ренесансних италијанских градова и у Холандији**, где је први пут остварен висок животни стандард. Тамо су постојала сва три услова раста које данас владајуће теорије уопште не узимају у обзир. **Схватило се да се ново богатство не мора стварати само пљачкањем, него и применом технолошких достигнућа (иновацијама), да је од суштинске важности да се људи у држави баве различитим делатностима (синергија) и да постоји „економија обима“ где је удео фиксних трошкова у укупним трошковима (који се деле на велики број јединица производа или услуга) висок.** У Холандији се још једном потврдила теорија о рату, луксузу и научној радозналости као покретачима капиталистичког развоја. Пример синергије је међуутицај сликара и помораца, где су и једни и други користили уље и платно од лана, први за сликање, други за једра. Производња сочива, која су се користила за контролу квалитета у текстилној индустрији, утицала је на производњу микроскопа, који су, опет, са своје стране, подстицали развој науке. Потреба за географским картама утицала је на производњу бакарних плоча за штампу, делова за микроскопе и дурбина за морнарицу. Нова знања су просто „искакала“ у додиру између области које, наизглед, нису имале везу једне са другима. Постало је јасно да су иновације и благостање производ развоја не-пољопривредних грана, опадања трошкова производње до кога је долазило у гранама привреде обично присутним у градовима и великог степена поделе рада који је омогућавао међуутицај и сарадњу (синергију) међу њима.

Од велике је помоћи било и то што је у то време теологија ствари почела да посматра на један другачији начин. Она је, наиме, кренула да резонује овако: Ако је Бог створио човека по свом лику, његова улога на Земљи не може се свести само на то да буде баштован у Божијем врту, већ он тај врт мора непрекидно да унапређује. Стваралаштво и иновирање постају човекове обавезе. Он престаје да буде само посматрач и постаје делатник - господар природе.

Добар је и пример **Енглеске 15. века** (у доба Хенрија Седмог) која је рано схватила везу између богатства и производне структуре у Италији и Холандији (диверзификован занатски и индустријски сектор, монопол на одређене важне сировине - со у Венецији и рибу у Холандији, и развијена прекоморска трговина). **Енглезима је постало јасно да их ослањање на производњу само сировина (вуне) неће далеко одвести, па су решили да се уз помоћ државне интервенције пребаце на производњу текстила.** Уведене

су прво извозне **царине на вуну**, што је повећало цену страних вунених производа и смањило конкурентност страних произвођача. Сви који су почињали са производњом текстила били су неко време **ослобођени пореза** и добијали **монопол** у одређеним географским областима. Разним повластицама су из иностранства **привлачене занатлије и инвеститори**. У суштини је вођен рат, али средствима другачијим од уобичајених. **Циљ** је био развити своју, а што више ударити по индустрији других земаља, **увозити сировине, а извозити индустријске производе**. Исти поступак примењен је на почецима привредног развоја касније и у САД, Норвешкој, Шведској, Јапану, Јужној Кореји...

Поуке које се дају извући из енглеског искуства (а супротне су ономе што заступа данас владајућа доктрина) биле би следеће:

- **Држава мора на време да схвати да је њена привредна структура можда неодговарајућа и да је само индустријализација у стању да повећа додатну вредност, запосленост и плате и смањи дефицит платног биланса;**
- **Држава мора свесно да штити и помаже развој индустријских грана, посебно оних које се континуирано механизују и чији приходи расту. У складу с тим она треба да:**
- **Уводи заштитне царине и монополе;**
- **Подстиче разноврсност привредних активности;**
- **Привлачи у земљу компетентне људе из иностранства;**
- **Ограничава моћ крупних земљопоседника;**
- **Уводи пореске олакшице за гране које жели да развија,**
- **Обезбеђује им јефтине кредите и**
- **Подржава извоз њихових производа и услуга;**
- **Ради на повећању пољопривредних површина и генерално помаже пољопривреди, имајући, међутим, у виду да пољопривреда сама није у стању да земљу извуче из сиромаштва;**
- **Свим силама подстиче образовање и науку:**
- **Обезбеђује заштиту за домаће патенте;**
- **Уводи извозне царине на важне сировине.**

Шпанија 16. и 17. века је типичан **пример погрешног поступања** и сфери економије. Пре открића Америке она је била земља са развијеним занатством и индустријом. Онда су у земљу стигле огромне количине злата и сребра, које су уместо да буду искоришћене у процесу индустријализације,

отишле у потрошњу, па је највећи део завршио у Венецији и Холандији. Те су земље имале врло диверзификовану привреду и имале шта да понуде. Од тих времена и датира схватање да стварни рудници злата нису тамо где се злато ископава, него у индустрији. Шпанска производња је у међувремену била десеткована и земља деиндустријализована. Највише су просперирали земљепоседници, који су имали монопол на извоз уља и вина у Америку и племство које је било изузето од плаћања пореза, а највише је страдала индустрија на коју је пао највећи порески терет.

Многи шпански економисти су већ тада били свесни куда таква привредна политика води. Видели су да од сировина вредних, на пример, 1 дукат, странци праве робу коју онда по цени од 10 или чак 100 дуката продају Шпанцима, да Европљани много више отимају од Шпаније него што је она отела од Индијанаца, да лишавајући се свога злата она у замену добија мање или више вредне дрангулије и по огромној цени купује своје сопствене сировине.

Од тада је економска теорија најчешће заступала потребу „гајења индустрије“. Почело се сматрати великом грешком („лошом трговином“) да земља извози сировине, а увози готове производе. „Добра трговина“ је била само она која је радила супротно – успевала да увози сировине, а извози готове производе. Или она – а то би била најбоља варијанта- где се на обе стране тргује готовим производима. Отуда и могућност да највећи заговорници индустријализације буду и највећи поборници слободне трговине – у њу се, међутим, треба упустити тек када се процес изградње сопствене индустрије заврши! Тек када се све земље света индустријализују, биће слободна трговина од опште користи. Она се као вредност у ствари не доводи у питање, само је битно када ће се у сваком конкретном случају увести.

Немачка 17. века је за разлику од Шпаније кренула енглеским стопама. После Тридесетогодишњег рата који је у 17. веку земљу оставио у рушевинама, она је прибегла привредној стратегији која је ишла на што веће удаљавање од пољопривреде и производње сировина. Почело се инвестирати у инфраструктуру, занатлије су пресељаване са села и концентрисане у градовима. Уложен је труд да се прекопира привредна структура Венеције и Холандије, пре свега широка подела рада и подстицање производње са опадајућим трошковима. Успело се и у постепеној промени менталитета племства, па је уместо племића који се највише посвећивао

лову и двобојима, на сцену ступио нови, модерно оријентисани, чији се успех мерио првенствено благостањем његових потчињених.

3. Глобализација – за и против

Важни аргументи за глобализацију су следећи:

1. Ту се производња добара и услуга често одвија у оквиру значајних економија обима (економија растућих приноса): што је веће тржиште и што се више може произвести, толико су робе и услуге јефтиније. Ту онда лежи могућност да се повећа стандард свих.

2. Технолошки развој и иновације, који су резултат непрекидне акумулације знања, изискују велике трошкове. Истраживања везана за неки лек, на пример, крајње су скупа, међутим, ако је обим продаје на који се тај фиксни трошак може расподелити велики, појединачним корисницима ће он изаћи јефтиније. Трошкови на великом тржишту се распоређују на већи број потрошача, па оне које се користе његовим резултатима (појединце) скуп технолошки развој мање кошта. Да су Едисон или Бил Гејтс рачунали на мала тржишта, данас бисмо се вероватно још увек грејали на петролејке, а питање је на ком би нивоу остале и ИТ технологије.

3. Глобализација до краја користи синергијске ефекте и ефекте кластера (груписања) – знања и производња највише напредују тамо где пуно предузећа, комплементарних и конкурентских, ради заједно. Груписана, предузећа расту и развијају се много брже него када су сама. То повлачи и предности за људе – као потрошаче и као запослене, пошто производи постају јефтинији, а плате веће. Допринос повећању животног стандарда би - у праведно глобализованом свету - могао бити огроман.

Привредна историја света је историја прерастања ограничених тржишта. У почетку су биле задруге и селе где се уствари размењивао рад, а свако добијао према могућностима и потребама. После је наступило време градова-држава, па националних држава. Пропадање градова-држава после појаве националних било је јасан знак да ће у случају немогућности проширења домаћег тржишта на коме се делује, привреда земље почети да

пропада, а она осиромашује. Глобализација – настанак светског тржишта – била је следећи, неизбежан (и очекиван) корак. Зашто онда бити њен противник, ако смо већ показали колико она може допринети општем благостању?

Критика глобализације заснива се на критици оног њеног облика који уместо од горе поменута три нужна (динамичка) фактора развоја, полази од статичког принципа специјализације земаља у областима „где су релативно најмање неефикасне“ („најконкурентније“). Ту изостаје моменат креативног деловања и утицања на затечени ток ствари и остаје простор само за прилагођавање постојећем, оном што се има (ма какво оно било). Управо такав облик глобализације подржавају Светска банка и Међународни монетарни фонд. Полазећи од погрешне економске теорије која губи из вида кључне факторе развоја, они превиђају чињеницу да ће се земље које у глобализацију уђу „у невреме“, „специјализовати“ првенствено за сиромаштво.

1. Одсуство економије обима у неразвијеним земљама

Високи фиксни трошкови доводе до настанка „економија обима“ где је актерима јако тешко конкурисати. Ако је први примерак „Микрософт“ компјутера коштао на пример, 100 милиона долара, он сада кошта 10 центи. Тако се стварају баријере за нове конкуренте. Ако су фиксни трошкови мали (четке и боје за молера), онда су те баријере јако слабе. Јасно је да ће и разлика у приходима бити драстична. **Државе које се специјализују за извоз сировина доћи ће до ефекта супротног економији обима, односно до ефекта опадајућих приноса. Закон опадајућих приноса каже да ако је један од фактора производње одређен природом, онда ће се на сваког додатог радника или јединицу капитала, после одређене тачке, добијати све мање приноса. Јер природни ресурси су различитог квалитета, па ће се у почетку користити најбоља земља, најбољи пашњаци и најбогатији рудници. Међутим, како производња расте мораће се користити све лошија земљишта и све сиромашнији рудници. Многи природни ресурси се не могу ни обновити . рудници се могу сасвим исцрпити, риба истребити, пашњаци уништити.**

Ако нема алтернативног тржишта рада у једној држави, ако нема индустрије, људи ће бити приморани да живе само од ресурса којима располажу. После одређене тачке, биће потребно све више рада да би се

добила иста количина сировина. Настаће притисак на плате и оне ће се смањивати. Ако смо се специјализовали за гајење шаргарепе, ширећи производњу морали бисмо да је сејемо на све лошијој земљи, па би свака тона била све скупља. На светском тржишту она би, међутим, могла да се прода само по светском – нижим – ценама. Специјализујући се све више за производњу природних ресурса, земља би постајала све сиромашнија. Без алтернативног тржишта рада у индустријском и услужном сектору, она би доживљавала супротно ономе што се догађа Билу Гејтсу: што би више повећавала производњу, то би производња сваке додатне јединице била скупља! У последњих пар деценија глобализација је узроковала гашење индустрије у многим сиромашним земљама и њихов повратак у стадијум привредног развоја у коме доминира закон опадајућих приноса.

У околностима где се једни специјализују за делатности са економијом обима, а други за делатности са опадајућим приносима, јасно је да се ради о асиметричној глобализацији где су неки осуђени на сиромаштво. У чему је тајна? У томе да се у општем „коришћењу компаративних предности“ једни специјализују за предности које стварају људи (кроз нова знања и иновације), а други за предности које је створила природа (које ће се пре или касније смањити). Отуда ће глобални одрживи развој зависити од тога да ли ће сиромашне државе успети да развију индустрију и тиме створе алтернативна запослења ван делатности заснованих на природним ресурсима.

2. Одсуство технолошких промена

Могућност технолошких промена и иновација не постоји у свим гранама привреде подједнако. Сасвим је могуће специјализовати се у некој области где ни сав капитал света не би могао да омогући иновирање. То може додатно „помоћи“ да се неке земље специјализују за сиромаштво. Тако се, на пример, Хаити специјализовао за производњу лоптица за бејзбол које се пуно користе у САД. Производе их кућни радници по цени од 14 до 30 центи на сат. (У стању су да сашију 4 комада на сат, а у САД се продају по цени од 15 долара по комаду!) Индустријска револуција није успела да омогући увођење механизације у ову врсту производње.

Још пре индустријске револуције и њене теорије о доброј трговини, државе које су данас богате својски су се трудиле да добију део добити од повећања продуктивности. Оне су биле свесне да је за њих боље да неко

време буду и мање ефикасне од држава које предњаче у променама, него да остану без сопствене индустрије – с правом се очекивало да ће индустрија подизању животног стандарда допринети више него традиционалне гране производње.

Постоји, међутим, могућност да се и земље које нешто касне у развоју обогате. Ради се о моделу „летећих гусака“ јапанског економисте Оките. Ту сиромашне земље унапређују своју технологију прелазећи стално на производњу са већим садржајем знања. Птица која прва полети, Јапан, на пример, смањује отпор ваздуха за друге, које на крају такође имају корист од одређене технолошке промене. Јапан је дуго предњачио у производњи фенова за косу, да би та производња на крају постала неисплатива. Производња је премештена у Јужну Кореју, која је, производећи неко време фенове - такође касније прешла на производњу која је захтевала више знања – на телевизор. Производња фенова је онда прешла на Тајван, али је и тамо касније била замењена телевизорима. Онда су на ред дошли Тајланд и Малезија, и коначно, Вијетнам. Низ земаља искористио је, дакле, производњу фенова како би повећао свој животно стандард – сви су „јахали“ на истој кривој знања и искуства и на рачун тога се обогатили.

Овај модел не треба мешати са старим колонијалним моделом који је доводио до „скупљања на дну“. Горе поменути је примењиван у Источној Азији, док су неоколонијални примениле САД у односима са својим јужним суседима (сетимо се само Хаитија и ручно рађених бејзбол лоптица).

У међувремену, разлике између богатих и сиромашних су јако порасле: док се некада радило о односу 2:1 у корст богати, данас возач Немац зарађује 16 пута више него његов подједнако ефикасни колега у Нигерији. То је зато што се уместо модела у коме главну улогу играју инвазије, нова знања и технологије, намеће модел слободне трговине. Најважније би требало да буде да се плате повећавају „скидањем кајмака“ у гранама које су тренутно најиновативније/најпродуктивније и да се онда тај раст шири на остале секторе привреде (где раста продуктивности нема, али где ће такође доћи до раста примања). Наравно под условом да постоји равнотежа моћи између радника и послодаваца и свест да раст плата не сме бити већи од раста продуктивности - иначе ће доћи до појаве инфлације. Ако се пази на то, веће плате обезбедиће већу тражњу, услед чега ће доћи до отварања нових радних места. Веће плате подстаћи ће (ради уштеде) и даљу механизацију производње и нови раст продуктивности, са даљим повећањем плата – настанак читаве једне спирале благостања.

Јако је лоше што је некада стабилан удео плата и профита у БДП-у, у нашем веку озбиљно нарушен. Данас се постаје богатији пре услед пада цена (дефлације) до кога долази после експлозивног раста продуктивности, него због раста плата. Ово се догађа зао што су синдикати изгубили некадашњу моћ и не могу да зауставе пад реалних плата (њиховог удела у БДП-у). У САД и ЕУ, богатима се – под изговором даљег улагања и производњу и отварања нових радних места - дају пореске олакшице, али они добијен новац много чешће депонују у банке, него што га улажу у потрошњу или инвестирају. Због тога се може очекивати даљи притисак на плате и њихов реални пад.

Животни циклус једне технологије одвија се овако: услед раста продуктивности у одређеном сектору привреде, у њему се отвара све више нових предузећа; на почетку нико нема велике предности на основу акумулираног обима производње; касније, остаје само мањи број најспособнијих; истовремено, тражња расте попут епидемије – прво полако, па онда експлозивно; када сви купе производ који је у тренду (кола, машине за прање веша, мобилне телефоне и др.) тржиште се засићује и тражња пада. Тада у тим делатностима „крива учења“ (раст продуктивности) постаје скоро водоравна и више није могуће остварити раст плата.

Иновације, а не капитал обезбеђују раст благостања. Земље морају стално да иновирају да би задржале и унапредиле свој животни стандард. Аку упорно желимо да задржимо своје првенство у производњи једрењака (или петролејки), плате ће нам после увођења пароброда (струје и сијалица) сигурно пасти. Очување статус кво-а неумитно води у сиромаштво и сиромашне земље то морају знати.

Светску привреду треба схватити као пирамиду - хијерархију знања – где на врху остају они који стално инвестирају у иновације. Није битно колико смо ефикасни у ономе што радимо, већ у којој грани радимо: ефикасна чистачица никада неће моћи да зарађује као просечан адвокат. И најефикаснији светски произвођачи бејзбол лоптица ипак су стално на дну светске хијерархије примања и стандарда.

Зашто државе које производе само сировине никад не постају богате?

Постављају се три питања:

1. Зашто су недостатак хране и глад најприсутнији управо у земљама које су се специјализовале за производњу хране? (Показало се да је глад најмање присутна тамо где је удео пољопривреде у БДП-у најмањи!).

2. Зашто и поред чињенице да је раст продуктивности у пољопривреди у последњих педесет година био већи него у индустрији, ни најпродуктивније пољопривреде не могу да преживе без субвенција, царинске заштите и извозних подстицаја?

3. Зашто новопронађене биљне врсте које се користе за исхрану и које су допринеле порасту приноса и продуктивност, ипак нису смањиле број гладних и сиромашних у свету?

Већ смо нагласили да постоје привредне активности где стално иновирање диже ниво плата и омогућава благостање, и друге, где се плате стално крећу око егзистенцијалног минимума. То је зато што се уместо индустријализације намећу „реструктурирања“ која индустрију уништавају. А шта се догодило с Немачком после Другог светског рата? Било је одлучено да се она, као стална претња миру, деиндустријализује и претвори у пољопривредну државу (амерички „План Моргентау“). Планирано је да се све машине демонтирају, а рудници напуне водом и цементом. Међутим, продуктивност у пољопривреди је стално опадала, између осталог и због тога што су се многи индустријски радници вратили на село. Анализе су показале да би свођење Немачке на пољопривредну земљу било немогуће без „уклањања 25 милиона Немаца“. Показало се да на истој територији индустријска држава може да храни много више људи него пољопривредна. Ту још једном видимо колики значај за стварање благостања имају индустријски развој, гранска подела рада и синергијски ефекти.

Резултат поменути анализе било је доношење алтернативног „Маршаловог плана“, заснованог на савим супротном принципу: Немачку је требало реиндустријализовати. Јер, потврдила се тачност *теорије опадајућих приноса*: неvezано за развој продуктивности, у свакој земљи која се определи да буде пољопривредна или сировинска база, приноси се временом нужно смањују. Разликујемо интензивни и екстензивни облик опадајућих приноса. О првом се ради када све више радника обрађује исти комад земље (рудника) и производи мање од оних које је затекао, а о другом када се обрадиве површине (или копови) шире на све неплодније (или рудама сиромашније) територије. Технологија може помоћи да се постојеће природне границе помере, али само у одређеној мери – на крају ће се ипак ударити у зид (пренасељености). Опадајући приноси ће се нужно

одразити на плате, које ће се смањивати. Код индустрија није тако: границе људског знања и технологије могу се померати до у бескрај, па повећање броја становника не представља више проблем, него предност. Наиме, што је више људи, то је више потенцијалних муштерија, то се више може истраживати и више различитих производа понудити.

У сиромашним земљама често смо сведоци деловања „перверзних последичних ефеката“, што се одлично види на примеру Еквадора 60-тих година 20. века. Између 1962. и 1966, површине под бананама су порасле за 75%, а продуктивност пала за 40%! Зашто? Јер су најбоље површине за гајење већ биле су искоришћене и морало се прећи на сађење стабала на све мање плодним парцелама, због чега је дошло до испољавања „ефекта опадајућих приноса“. Оно што је у почетку изгледало као изванредна шанса, у стварности се показало као штетно, доводећи до пада продуктивности и смањења плата запослених. Да се радило о индустрији, све би било обрнуто: повећање производње смањило би трошкове и подстакло раст профита и плата. Јер у индустрији, нова машина је углавном боља од претходне, па производња расте и трошкови по јединици производа падају. Студије сиромаштва у Трећем свету најчешће не узимају у обзир феномен опадајућих приноса, комбинован са брзим повећањем становништва.

Покушај да се пољопривреда учини ефикасном без диверзификације привреде, никада у прошлости није успео. Управо ће индустријализација створити и ефикасну пољопривреду. Оно што је заједничко свим „неуспелим“ државама и онима у којима царује глад, то је слаба индустрија. У задњих неколико деценија се на феномене неуспеха и глади гледа, погрешно, као на природне појаве. Па онда се, уместо узрока, лече симптоми. Аустралија је на пример ту била изузетно опрезна и добро пазила да не упадне у замку специјализације (гајења искључиво оваца). Као прво, стално повећање производње би представљало својеврсну замку, пошто би хиперпродукција брзо оборила цене вуне на светском тржшту. Уз то знало се за ефекат смањених приноса: без алтернативних могућности за запослење, производња би тежила да се прошири и на пашњаке који који нису довољно квалитетни за продуктивно узгајање стоке. „Дно“ за плате не би постојало, па би земља тонула у све веће сиромаштво. Стога је та земља дала све од себе да изради сопствени индустријски сектор, иако је била свесна да он дуго неће бити конкурентан британској и америчкој производњи. Могућност запошљавања у индустрији требало је да спречи производњу сировина

(вуне) на маргиналној земљи а развој индустрије да подстакне увођење механизације и у сточарство.

Следећи проблем у пољопривреди су велике цикличне промене, које су тешко предвидиве и доводе до великог колебања цена. Затим, пољопривреда је прва која улази у конјунктурне кризе и последња која из њих излази. Уз то, у њој се никад не догађа нешто што је у индустрији сасвим могуће, а то је да власник фирме дуплира плате (јер у пољопривреди се траже само слабо квалификовани радници којих на тржишту радне снаге обично има довољно). И коначно, велика зависност од тржишта (које диктира цене) не подстиче на повећање ефикасности кроз улагања у нове технологије: профит у пољопривреди више зависи од тога да ли ће се неки производ продати у право време, него од способности да се производи јефтиније.

Зато, док предузетници у индустрији цене своје робе често одређују сами, пољопривредници цене својих производа траже по новинама које извештавају колико је тржиште спремно да за њих плати. Они живе у свету „чистог“ тржишта, у коме влада савршена конкуренција и где нема никаквих баријера за улазак нових актера (произвођача). Стога се и плодови повећане продуктивности (у облику цена које падају) поклањају купцима. Плодови побољшања продуктивности се, дакле, различито расподељују у индустрији и пољопривреди. У првом случају остају произвођачима, у другом иду потрошачима. Зато је и тако важно на којој ће се бити страни.

У Перуу је после Другог светског рата спроведен амбициозан програм индустријализације. Уведене су царине на увозну робу и та средства искошишћена за стварање домаће индустрије. Отворено је много нових радних места и плате су знатно порасле. Крајем 70-тих је, међутим, започет „програм реструктурирања“, који су за сиромашне земље израдиле СБ и ММФ. Перу је био приморан да укине заштитне царине, да се „отвори“ према свету, а онда је индустрија почела да нестаје, а плате падају. Ту је потпуно одбачена идеја Немца Листа о глобализацији од које корист имају сви. Он се залагао за „фазни“ приступ: прво би ишла заштита и изградња сопствене индустрије, па онда стварање зона интеграције земаља на сличном ступњу индустријског развоја и тек на крају окретање глобалној слободној трговини. У случају Перуа, прескочена је међу-фаза, где се требало интегрисати на регионалном нивоу, па су „младе биљке одмах из стакленика избачене на поларну хладноћу“. Велики део кривике снесе и локални индустријалци, којима је више одговарало да се заувек затворе у националне

оквиру и уживају у свом монополу, него да се постепено припремају за излазак на захтевно (и опасно) светско тржиште. Све то је земљу коштало домаће индустрије, која је брзо подлегла конкуренцији са стране.

На примеру Перуа види се да се **у земљама са неефикасном индустријом ипак живи далеко боље него у земљи без индустрије**. У процесу деиндустријализације, плате су ту пале за три четвртине! СБ је реструктурирање захтевала зато што је перуанска индустрија била наводно „неефикасна“, при чему је од очију јавности **скривено да је та „неефикасна“ индустрија омогућавала плате дупло веће од оних које обезбеђује новоуведена капиталистичка „ефикасност“**. Испада да су земље као Перу, Русија и Монголија најбогатије биле у временима када су по критеријумима Светске банке поступали погрешно, т.ј. када су штитиле своју „неефикасну индустрију“. После свега, изгледа да је немогуће изградити „средње богате нације“: или ће земља успети да сачува своју индустрију и остане у (или при) клубу богатих, или ће се деиндустријализовати и завршити у групи оних који таворе на дну.

Глобализација данас: Како сиромашнији постају још сиромашнији?

Још у 18. веку сматрало се да Црнцима треба забранити било какву производњу, сем оне најосновније, пошто ће касније – ако то буде потребно – њихов напредак бити много теже зауставити. У замену за индустрију требало им је потурити производњу пољопривредних производа. За разлику од данашње дволичности, овде је смисао колонијалне (и неоколонијалне) политике изражен на изузетно искрен начин: мора се очувати статус кво у коме су колоније искључиво произвођачи сировина. А управо против таквог статуса су се све будуће економске суперсиле вековима бориле. Не тако давно, Рузвелт је убеђивао Черчила да је развој заосталих земаља услов светског мира и да је зато неопходно индустријализовати их. Данас су из економске теорије такви ставови избачени, постоји нолиберални монопол на мишљење и изгледа да ће се то променити тек после неке нове револуције.

Примери економске примитивизације

После пада Берлинског зида, Монголија је постала један од највернијих следбеника неолибералне доктрине. Следећи препоруке СБ и

ММФ-а, преко ноћи је либерализовала спољну трговину, на минимум свела улогу државе и све препустила слободном тржишту. Монголија је - у складу са старим либералним учењем 19. века – своје место у светској привреди требало да нађе специјализујући се у оним гранама у којима је имала одређене компаративне предности. То је за последицу имало да је земља из индустријске враћена у номадску привреду. Такав облик производње није, међутим, био у стању да подржи једнаку (или већу) густину становништва, па је резултат експеримента била истинска еколошка и економска катастрофа.

Индустријски сектор је био скоро потпуно уништен, тако што су индустријске гране нестајале једна по једна, почињући са онима у којима је технологија била најнапреднија. Коначно, и производња хлеба је опала за 71%, а тираж новина и књига за 79%. С обзиром да се становништво није смањило, значи да је народ знатно мање јео и читао него раније. Једини сектори који су доживели раст били су производња алкохола и обрада перја. Све скупа, ово се не може назвати другачије него „примитивизацијом привреде“.

У исто време, недалеко од престонице поумирало је неколико милиона домаћих животиња – не због глобалног загревања (како се то хтело представити), него због деловања раније поменутог „ефекта опадајућих приноса“ (требало је да се уместо за 21 милион грла домаће стоке, колико их је било у време социјализма, сада обезбеди храна за њих 33 милиона). Земља једноставно није могла да их прехрани. Заборављене су и препруке „отаца либерализма“ (Мила, Маршала и многих других) који су још давно тврдили да је заборављање закона опадајућих приноса најозбиљнија грешка коју економска наука може да почини, да је то „срж сиромаштва“ и узрок свих оних силних сеоба народа, најезди и потреса који си забележени у светској историји.

Деиндустријализација и разградња државе изазвали су у Монголији огромну незапосленост. Многи су се вратили номадско-сточарском животу својих предака. У то време организована је у престоници, Улан-Батору, парламентарна расправа током које су представници Светске банке преставили неколико сценарија будућег привредног раста земље. Све су то биле само фантазије и нико није знао да одговори на питање како зауставити нагли пад привреде и покренути привредни развој са каматним стопама од 35%. Уместо тога, демагошки се распедало о томе како земљи „недостаје предузетнички дух“ и како је „народ лењ“. Нико није поставио питање

колико би предузетника било уопште у стању да покрене производњу и нешто заради при каматама од 35%.

У суштини, Монголији је понуђена једна стандардизована студија, иста као што су биле оне сервиране другим земљама у развоју (кажу да се радило по систему „копи пејст“, и да су само мењана имена земаља којима је студија била намењена). Политика утемељена на некаквој стварности која није имала никакве везе са конкретном Монголијом - модел који је представљао празну љуштuru, резултат чисте и празноглаве идеологије у функцији врло реалних, парцијалних и себичних интереса „великих“ - ускоро је ову земљу довела до ивице понора. Примењујући такву политику, ни Бил Гејтс – уколико би се определио да гаји козе у Монголији - никад не би успео да стекне богатство. Лудило је достигло врхунац када је свима познати Џефри Сакс, директно одговоран за преполовљавање износа реалних плата у Монголији, у једном стручном часопису тој земљи дао савет да се бави производњом софтвера!? Притом је, поред много чега другог, заборавио да ван престонице Улан-Батора само 4% становништва има струју и да је јако мало оних који имају новца за образовање и куповину компјутера. Само у уџбеницима апсурдне економске теорије, овчари-номади без струје и телефона могу да равноправно конкуришу на тржишту високе технологије. Све је допуњено лажирањем историје, пошто се у документима вашингтонских финансијских институција статистика о кретањима у монголској привреди води тек од времена када индустрије, уништене „реформама“, већ није било. По доступним подацима, она никада није ни постојала. Ово је типичан пример не деструкције из које треба да настане нешто ново и боље, него деструкције која је у потпуности деструктивна и иза које не остаје ништа.

Као што је била и она кроз коју је прошао Перу, где је најквалитеније свеже домаће млеко просипано у реке зато што није могло да конкурише увезеном (за чију је производњу иначе коришћено млеку у праху!). Европски сељаци су дакле успели да са сцене отерају домаће, али не у складу с правилима теорије слободне трговине где на делу мора искључиво да буде слободно тржиште. Овде је примењена теорија „регулисане слободне трговине“, где је цене млека и његовог транспорта од ЕУ до Перуа (потпуно различите од оних које би дефинисало тржиште) одредила политичка моћ. Свесни да европски сељаци нису у стању да живе од цена које им диктира светско тржиште, политичари Уније њихове производе већ деценијама субвенционису (и извозе у земље којима се субвенционисање забрањује

И.П.). Уз то, влада Перуа је била натерана да подигне цене бензина, и то бензина који су Перуанци сами производили, из нафте коју су сами вадили. Све се своди на то да су националну производњу млека у тој земљи уништили европски сељаци помоћу вештачких цена – вештачки ниских за млеко и вештачки високих за бензин (и у оба случаја наметнутих споља). Страшно је да су творци теорије која је многе земље довела у овакво жалосно стање и даље на сцени. Као Џефри Сакс, на пример, који се сада залаже за такозвану „палијативну економију“, усмерену на олакшање симптома сиромаштва – сиромаштва које је последица његове сопствене политике!

„План Моргантау“ за Трећи свет?

Све указује на постојање плана који је био намењен Немачкој после Другог светског рата, и којим се она покушавала деиндустријализовати. Тај план је касније замењен Маршаловим, чија суштина, међутим, није била у преносу огромног капитала у Европу (како многи и даље погрешно мисле), него у његовом коришћењу у сврху поновне индустријализације тамошњих земаља. Он је стога био праћен јаком царинском заштитом националних индустрија и строгим правилима обављања девизних трансакција. Знало се да ће царине на снази остати дуго и да су девизе оскудна роба. Међутим, после пада Берлинског зида, свет је у великој мери опет подвргнут „Плану Моргантау“. Земље су за тржишну привреду отворене преко ноћи, па су, попут Монголије за пар година изгубиле 90% своје некад сасвим солидне индустрије. Или су попут Русије и Перуа угасиле половину радних места и доживеле смањење плата од 50%. Тако да сада опет живимо у систему неоколонијализма. Јер шта су колоније? Па, земље које у суштини имају дозволу да производе само сировине.

Посебну тешкоћу у будућности ће представљати чињеница да је реиндустријализација данас много тежа него некад. Јер у прошлом веку, сиромашне земље могле су да растављају америчке аутомобиле и праве нешто слично, водећи их као „домаће марке“. Данас, када је све већи број производа заснован на знању и заштићен патентима, ово је много теже. Поред тога, не може се нека нова, напредна индустрија успоставити тек тако. Она увек зависи од потражње старог, већ постојећег сектора – кога у случају данашњих неразвијених земаља, више нема. И који у нацији овчара - која нема куповну моћ способну да оствари одређени нужан ниво тражње - и не

може настати. Да не говоримо како је те нове секторе, који су на неки начин бестежински, јако тешко заштитити.

Из Другог светског рата човечанство је изашло са две утопије: утопијом планирања и утопијом слободног тржишта. Ова друга је однела победу, што је довело до општег прихватање њених основних поставки: слободе тржишта која ће у привреди спонтано успоставити ред и недостатка потребе за планирањем. Многи економисти су се понели крајње опортунистички и кренули да заступају неолибералне ставове. Многа истраживања која је требало да докажу истинитост владајуће доктрине, била су у ствари наручена. Многи научници у неразвијеним земљама били су плаћени да заступају оно што није имало везе са истином и здравим разумом. Уместо плате на универзитету од 100 долара месечно, они су изабрали да служе Светској банци за 300 долара дневно. Ни на Западу није било много другачије: економиста који би од европских и светских институција тражио средства за истраживање усмерено на обарање поставки стандардне економске теорије, лично би је на православног богослова који од Ватикана тражи паре за рад у коме доказује погрешност католичке доктрине! Има, међутим, и много стручњака на које би се могла односити пословица: „Мање се плашите покварених, него оних који греше искрено и у најбољој намери“. Неки дакле бране постојеће јер су зли, неки из незнања. Систем је једноставно тако устројен да људе нагони на одређена понашања (мада је после искуства нацизма, аргумент о томе да се „тако радило, јер се морало“ постао неморалан. Слободу опредељивања човеку ништа и нико не може одузети. Па ни ону да каже истину – ма колико га то коштало.

Када је лоше бити добар

Многе земље Трећег света су намерно гурнуте у процес економске примитивизације. Покушало се и са Русијом (која је подлежући изазову радикалних промена, много више пострадала од Кине, одане постепеним реформама и неприхватању неолибералних рецепата). Када је требало супротставити се Совјетском савезу на војном, привредном и пропагандном плану, Западне земље су итекако знале по којим рецептима треба градити (касније изузетно успешне) привреде Западне Немачке, Јужне Кореје и Јапана. А онда, када је опасност од Совјета ослабила, другим земљама су почеле да намећу сасвим супротна решења.

Неразвијеност се почела правдати прво одређеним карактеристикама расе и менталитета, а онда дубоко усађеном корупцијом. Тек касније је постало јасно да се ради о систематској (у пост-совјетској Русији, чак свесној) примитивизацији њихових привреда.

Како деловати у таквој ситуацији, када је све (сем тржишта рада) глобализовано?

А. Глобализовати и тржиште рада и милијардама сиромашних дозволити да нагрну у земље благостања? То би, међутим, у развијеним земљама довело до великог пада плата.

Б. Или сиромашним земљама дозволити да воде политику коју смо водили ми на Западу, све док се нисмо обогатили? Онда им се, у случају да крену да помажу неке кључне секторе привреде, не би ускраћивала подршка. Уосталом, САД и даље непоколебљиво штите своје индустрије памука и шећера, свој високотехнолошки сектор и своја мала и средња предузећа (ове последње кредитима у вредности од чак 60 милијарди долара годишње). Једна америчка федерална држава је отварање јапанске фабрике аутомобила на својој територији подржала сумом од 200 милиона долара – правдајући то чињеницом да су само САД, као конфедерација, чланица Светске трговинске организације и да су само оне дужне да следе њена правила. Поред тога, САД имају у буџету дефицит од 20%, а сиромашне земље стално терају да остварују суфиците! Ради повећања привредне активности, Запад често прибегава обарању каматне стопе, док та стопа у Трећем свету понекад износи 20 до 30%!

Треба се тргнути на време. Карл Маркс је подржавао слободно тржиште јер је сматрао да оно сиромашне чини још сиромашнијима и тако припрема пут будућој револуцији. Вероватно је и Осама бин Ладен мислио слично. Зашто чекати да ситуација постане неиздржљива и доведе до сукоба који могу прерасти у истинске револуције!

Крајње је време да неразвијени усвоје паролу којом су се руководиле САД на почетку свог привредног раста: „Не ради онако како Енглези *кажу*, него онако како сами *раде*“. То би значило одузимање апсолутних овлашћења такозваној „струци“ (која је сувише много ствари испустила из вида) и увођење у игру политичара, предузетника и утицајних интелектуалаца, који би онда, скупа с економистима, требало да раде на стварању адекватне економске стратегије.

Крајње је време да се одустане од „неутралне“ привредне политике и почне са пружањем подршке одабраним индустријским гранама -

превасходно оним у којима је присутна могућност иновирања. Уз то, треба почети смањивати подршку онима у којима та могућност не постоји или не постоји у довољној мери. Истраживање и производња петролејки не може уживати исту подршку као истраживање и производња електричних сијалица. Исто тако, није исто подржавати иновирање које се одвија кроз куповину модернијих машина и оно које је резултат сопствених истраживања. Све у свему, неутралне привредне политике нису добре јер штите постојеће од још нерођеног, затечено од евентуално новог, стагнацију од прогреса.

Предузетништво мора постати важније од капитала, а данас није тако: данас се приватни производни капитал налази под изразитом доминацијом финансијског. Мора се радити на унапређењу процеса иновирања, кроз изградњу академско-привредничке заједнице као његове основе. Важно је да државе постану свесне да је најважније улагати у развој знања, што је, између осталог, једини начин да се стекне предност у конкурентској борби на светском тржишту и тако преживи. Промене у том правцу не иду, међутим, увек лако - сетимо се само доношења Лисабонске стратегије ЕУ, која је била утемељена на поменутих принципима, али је донета само захваљујући томе што су премијери земаља-чланица Уније министре финансија својих земаља солидарно (и свесно) држали ван процеса одлучивања!

Важно је да се дух предузетништва заснованог на знању, зашти од напада како с десна (од либерала који су против државне интервенције), тако и са лева (од оних који мисле да се све може решити другачијом – праведнијом - расподелом). Не сме се заборавити да је државна интервенција од велике важности, али ни то да се делити може само оно што се произведе. Држава благостања може се градити само кроз сталне иновације. Оне притом морају бити не само узгредни производ трке за повећањем корпоративног профита, него и свесно дефинисани циљ политике која нове технологије директно подстиче и подржава.

Колико приватна штедња може бити корисна, толико претерана буџетска штедња може штетити. Уместо „складиштења“ новчаних средстава њих треба улагати и то пре свега у иновације. Тако раде САД, где је држава „купац знања“ и где се из буџета финансирају медицинска и астрономска истраживања, истраживања везана за потребе одбране и сл, што се касније све може искористити у привреди. Никада не треба заборавити да је силно

злато које се у 16. веку слило у Шпанију било узрок њеног каснијег трагичног сиромаштва.